

Kazimierz Wiczorkowski

"Dzieje kultury brytyjskiej", Wojciech Lipoński, Warszawa 2003 : [recenzja]

Kultura i Edukacja nr 2, 98-103

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE–OMÓWIENIA

Wojciech Lipoński, *Dzieje kultury brytyjskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, ss. 832.

Wojciech Lipoński daje obszerną charakterystykę dziejów kultury brytyjskiej. Rzymska nazwa dwu największych Wysp Brytyjskich: Britannia Maior (dziś Wielka Brytania) i Britannia Hibernia (dziś Irlandia), zamieszkanymi przez plemiona celtyckie (gł. Brytów), używana była najczęściej w odniesieniu do większej wyspy. Pod koniec IV w. p.n.e. jako pierwszy dotarł do Brytanii (i użył nazwy Brytania) żeglarz grecki Pyteasz z Massalii. W 55 i 54 r. p.n.e. wylądował tam Cezar, lecz nie udało mu się podbić wyspy. Podbój Brytanii zapoczątkowali Rzymianie za panowania cesarza Klaudiusza (43 r. n.e.). W latach 60–62 (za Nerona) stłumili powstanie plemienia Icenów i do 70 r. podbili dzisiejszą Anglię¹. Brytania opuszczona została przez ostatnie legiony rzymskie potrzebne do obrony Galii, pozostawała jednak do najazdów germańskich w V–VI w. pod wpływem kultury Rzymu. Nazwy Brytania używano potocznie od

1603 r. na określenie Anglii (z Walią) i Szkocji, połączonych za panowania Jakuba I Stuarta unią personalną. Od unii realnej obu królestw (1707 r. za Anny Stuart) powrócono oficjalnie do nazwy rzymskiej, nazywając państwo Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii. Celtycką ludność Wysp Brytyjskich w ostatnich stuleciach p.n.e. nazywano „Brytami” (celtyckie Pritani, Priteni). Rzadko (np. w kulturze Arras) spotyka się tu cmentarzyska, których analiza jest podstawą datowania w archeologii. Ziemię Brytów Cezar określa jako kolebkę druidyzmu. Po podboju rzymskim ludność miast, urzędnicy i żołnierze poddani zostali romanizacji, ludność wiejska mówiła prawdopodobnie po celtycku. W IV w. daje się zauważyć pewne odrodzenie celtyckich zwyczajów religijnych. W IV–V w. rozpoczął się również proces chrystianizacji Brytanii. Na 449 r. datuje się tradycyjnie pojawienie się Anglosasów². Interesująco przedstawione zostały dzieje religii w Brytanii. Tajemnicze *kręgi kamienne* pionowo ustawionych głazów (słupy lub płyty) – *kromlechy* stanowiły prawdopodobnie miejsca kultu związanego być może z astronomią (kult solarny). Bada-

¹ Namiestnik Brytanii – Agrykola opanował obecną Walię (80) i pld. Szkocję (81). W 84 r. Brytania stała się ostatecznie prowincją rzymską. W latach 122–128 zbudowano umocnienia, tzw. Wał Hadriana, na granicy Anglii i Szkocji. Romanizacja Brytanii postępowała powoli, obejmując główne miasta. Utrzymały się języki i kultury celtyckie, w wielu dziedzinach życia doszło do połączenia elementów celtyckich i rzymskich w 410 r.

² Zwycięstwo Brytów ok. 500 r. w bitwie pod Mons Badonicus tylko chwilowo osłabiło ekspansję germanizacji Brytów. Spychani na północ i zachód stworzyli kilka państw w Kornwalii, Walii i w regionie Strathclyde (w Szkocji), część z nich wywędrowała do Armoryki, część do Irlandii. Podbojem rzymskim i germańskim oparła się północna część Wysp Brytyjskich (MEP, 2002).

nia kulturoznawcze i religioznawcze wskazują, że rozprzestrzeniła się religia, u której podstaw leżały przeświadczenia o walce Światła i Ciemności i w której oddawano kult zmarłym. Pod koniec epoki brązu ludy pochodzenia indoeuropejskiego – Celtowie odbyły wędrówkę z nadwołżańskich stepów. W II tysiącleciu p.n.e. osiadły one nad górnym biegiem Renu. Dunaju i Menu i rozprzestrzeniły się po Europie. W X–VI w. p.n.e. opanowali Wyspy Brytyjskie. Ludność pochodzenia celtyckiego utrzymała się do czasów współczesnych na Wyspach Brytyjskich i na Półwyspie Bretońskim. Celtowie wraz ze swoją kulturą wprowadzili nowe sposoby uprawy ziemi, przetwórstwa zboża, obróbki metalu. Posiadali własne wierzenia religijne, związane głównie z kultem sił przyrody. Języki celtyckie należą do zachodniej grupy języków indoeuropejskich i dzielą się na trzy podgrupy: najstarszą galijską, tzw. kontynentalną, z najwcześniej wymarłym językiem galijskim, oraz dwie podgrupy wyspowe: starszą – goidelską, obejmującą język irlandzki, szkocki i wymarły manx, oraz młodszą – brytańską (bretoński, walijski i korowalijski). Żywe języki celtyckie to: irlandzki (ok. 2%), walijski (ok. 800 tys.), bretoński (we Francji, ok. 0,5 mln osób) i szkocki (Szkocja i Kanada, ok. 75 tys. osób). Starożytnych kapłanów celtyckich pochodzących ze starych rodów, tworzących bractwo kapłańskie, będące w Galii w czasach Cezara i w Irlandii w IV w. rodzajem kościoła z najwyższym kapłanem na czele, nazywano *druidami*³. Religia Celtów (wierzenia politeistyczne) związana jest z kultem solarnym

³ Główny ośrodek druidów znajdował się w Brytanii, na wyspie Mona (dziś: Man), dokąd przybywali po naukę uczniowie z całej Galii (kandydaci na przyszłych druidów uczyli się 20 lat), zostając sędziami, uczonymi, lekarzami, wróżbitami i nauczycielami. Wywierali decydujący wpływ na politykę władców, ich działalność miała charakter ponadplemienny. Wśród niższych warstw ludności druidowie przetrwali do V w. mimo christianizacji Galii i Irlandii (IY-Y w.) (MEP, 2002).

zachowującym pozostałości wierzeń lunarnych oraz kult sił przyrody, płodności i wegetacji roślin. Znane są rzeźbiarskie przedstawienia bóstw celtyckich, np. dwugłowe posągi z Holzgerlingen w południowych Niemczech. Wojciech Lipoński omawia przedchrześcijańską literaturę i sztukę celtycką oraz walory i upadki „brytyjskich cesarzy”, narodziny brytońskiego chrześcijaństwa, dziedzictwo Artura i Hengesta. Inter mare et Barbaros, drogi podboju anglosaskiego. Charakteryzuje kulturę germańskich przybyszów, poezję i muzykę, staroangielską sztukę i architekturę anglosaską (Anglów – tereny północne, Sasów – Sussex i Jutów – Kent). W V w. nastąpił rozwój osadnictwa wiejskiego. Anglosasów powstrzymał legendarny król Brytów – Artur pod Mons Badonicus (ok. 500 r.). Z czasem powstało jednolite społeczeństwo anglosaskie. Stosunkowo popularną w VII w. formę grobowca stanowiły kurhany, do najbardziej znanych zabytków tego okresu należy grobowiec z Sutton Hoo. Pod wpływem chrześcijaństwa, na przełomie VII–VIII w., zrezygnowano ze zwyczaju wyposażania grobów zmarłych. W materiale archeologicznym wyróżnia Anglosasów prosta technicznie, ale bardzo bogato zdobiona ceramika. Wojciech Lipoński prezentuje działania Alfreda Wielkiego i Wikingów (skandynawskich rozbójników i zdobywców), którzy podejmowali w VIII–XI w. odległe wyprawy morskie (na długich łodziach) do krajów południowej i zachodniej Europy, a rzekami także w głąb kontynentu. Normanowie norwescy osiedlili się m.in. na Islandii, w części Szkocji i Irlandii. Rozwinęła się kultura normañskiej Anglii: architektura, tkactwo i haft artystyczny, metaloplastyka. Autor prezentuje też malarstwo tablicowe i ścienne, sztukę iluminatorską, witrażownictwo, języki i literatury Anglii normañskiej (literatura średnioangielska), kroniki średniowieczne i rozwój myśli teologicznej. Wędrowni kaznodzieje zwani „ubogimi kapłanami” lub lollardami byli ruchem religijnym

powstałym pod wpływem koncepcji oksfordzkiego profesora J. Wiclefa (ok. 1330–1384). Początkiem ruchu była decyzja opodatkowania duchowieństwa i przeprowadzenie na szeroką skalę sekularyzacji dóbr kościelnych, na skutek toczącej się wojny angielsko-francuskiej (stuletniej), oraz sformułowanie 18 tez głoszących idee kościoła ubogich. Tezy zostały potępione przez papieża Grzegorza XI w 1377 r., co przyczyniło się do ataku Wiclefa na dogmat Kościoła, a w szczególności na dogmat o transsubstancjacji (przeistoczeniu). Podstawą religii chrześcijańskiej i obowiązującą normą lollardów było „prawo boskie” wg angielskiego przekładu *Biblii* Mikołaja z Herefordu. Zwalczali oni hierarchię kościelną i instytucję papieżstwa. Podstawową doktryną lollardów było apostołskie ubóstwo, głoszenie radykalnych reform społecznych: wspólnej własności dóbr, likwidacji podziałów społecznych i powszechnej równości. Za czasów króla Henryka IV rozpoczęło się masowe prześladowanie lollardów. W 1417 r. z rozkazu króla został osądzony i stracony jako „zdrajca i heretyk” ostatni protektor lollardów J. Oldcastel, lord Cobham. Lollardowie przetrwali w ukryciu do czasów reformacji.

Lipoński pokazuje paradoksy wojny stuletniej, złoty wiek literatury szkockiej, średniowieczną muzykę angielską po 1066 r. oraz ludyczność angielskiego średniowiecza (tańce zbiorowe, początki form teatralnych i inne formy ludyczne). Omawia epokę reformacji i teatru, początki wielkiej dynastii, reformację w Anglii, utopię More’a, rząd Edwarda VI. Lipoński prezentuje kulturę reformującej się Szkocji, początki nowożytnej architektury i muzyki szkockiej, okres panowania Elżbiety Hakluyr i narodziny angielskiej świadomości morskiej, legendę zwycięstwa nad armadą. Symbolem epoki stał się William Shakespeare, angielski dramaturg, poeta, aktor oraz jego tragedie, komedie. Niewiele wiadomo o początkach jego życia i twórczości. Dokonana rekonstrukcja biografii jest nie-

kompletna, często hipotetyczna⁴. Od romantyzmu do dzisiaj uznaje się Shakespeare’a za najwybitniejszego dramaturga literatury światowej, którego twórczość znacząco wpłynęła na kształtowanie się nowożytnego teatru europejskiego. Powstawały spółki dramaturgiczne. Narodziła się powieść elżbietńska i poezja.

W latach 1485–1603 panującą w Anglii dynastią byli Tudorowie (od 1541 r. także królowie Irlandii). Założycielem dynastii był Henryk VII, spadkobierca rodu Lancaster. Ród wygasł na Elżbiecie I Wielkiej, po śmierci której (1603) tron przeszedł na króla Szkocji Jakuba Stewarta, prawnuka córki Henryka VII – Małgorzaty. Panowanie Tudorów przyniosło Anglii wzmocnienie władzy królewskiej, ogłoszenie supremacji Korony nad Kościołem (1534) i reformację oraz zapoczątkowało ekspansję morską, handlową i kolonialną. Lipoński omawia muzykę epoki Tudorów, malarstwo i witrażownictwo, architekturę, obyczaje i ubiory oraz początki indywidualizmu. Charakteryzuje burzliwy wiek XVII, panowanie Jakuba I, dzieje Szkotów na emigracji, działalność Bacona i początek nowożytnego empiryzmu. Omawia takie zagadnienia, jak: brytyjskie Biblie, pirackie legendy, poeci metafizyczni, kawalerzy szpady i pióra, purytanizm, deklaracja sportów, boskie prawa i parlament, działalność Cromwella.

⁴ W latach 1588–1610 w Londynie był aktorem i autorem scenicznych przeróbek. Pierwsze poematy, dedykowane lir. Southamptonowi, *Wenus i Adonis* (1593) oraz *Lukrecja* (1594) przyniosły mu uznanie w kręgach dworskich. Do naszych czasów nie przetrwał ani jeden rękopis Shakespeare’a. Przyjmuje się, iż jest on autorem 37 sztuk (o nie do końca ustalonej chronologii), które dzieli się na: kroniki historyczne, związane z dziejami Anglii, tragedie i komedie. Shakespeare jest także autorem cyklu 154 sonetów (1609) uznawanych za perełki angielskiej liryki. W twórczości nawiązywał do Seneki Młodszeo, Plauta, Plutarcha, do średniowiecznych kronik. Początkowo wśród współczesnych mu była wysoko ceniona, jednak z czasem zaczęto wysuwać przeciw twórcy oskarżenia o prostacko i łamanie klasycznych reguł (MEP, 2002).

Hobbes Thomas (1588–1679), angielski filozof i teoretyk państwa, otrzymał staranne wykształcenie, ukończył uniwersytet w Oxfordzie zajmował się wychowaniem bogatych arystokratów⁵. Lipoński omawia pojawienie się satyry i odnowę teatru, jego uwagę przykuwają także powieści i pamiętnikarze, faworyty ostatnich Stuartów, ubiory, peruki, kosmetyki, muzyka okresu restauracji, malarstwo, rzeźba, architektura, rzemiosło artystyczne (zdobnictwo ścian i sufitów – boazerie i sztukaterie, tkaniny, meblarstwo, kowalstwo artystyczne, szkło i ceramika, sztuka drukarska i introligator-ska, zegarmistrzostwo), rozwój nauki (Newton), myśl polityczna Locke’a, trudne narodziny tolerancji, platonicy z Cambridge, początki prasy i walki o wolność słowa.

Lipoński charakteryzuje wiek rozumu, daje historyczne tło epoki, początki refleksji estetycznej, charakteryzuje neoklasycyzm Pope’a, rozwój prasy kulturalnej i codziennej, sztuki drukarskiej, zmagania o wolność słowa, narodziny literackiego reportażu, powieść listową, początek kwestii kobiecej, libertynizm erotyczny, łotrzykowskie tradycje, ponurą legendę Tyburn, teatr i dramaty,

⁵ W 1651 r. Hobbes ogłosił najwybitniejsze dzieło *Lewiatan*, w którym głosił pochwałę absolutyzmu. Podstawę jego rozumowania stanowiło pesymistyczne założenie, że człowiek jest z natury egoistą, chce mieć coraz więcej dóbr, zaszczytów i władzy, w konsekwencji prowadzi to do sporów i walk społecznych. Ludzie, dostrzegając bezsens takiego życia, uświadomili sobie konieczność zorganizowania się i zawarli umowę społeczną „każdy z każdym”, powierzając pełnię władzy suwerenowi. Poddani zrzekli się praw do naturalnej wolności. Powstało państwo zwane *Lewiatanem*, któremu wszyscy są bezwzględnie podporządkowani. Nie będąc stroną umowy, otrzymał władzę, która go do niczego nie zobowiązywała. Władza należąca do suwerena obejmuje wszystkie dziedziny życia, reprezentuje swych poddanych, organizację, zrzeszenia i związki obywateli z parlamentem łącznie i kościołem. W tak zorganizowanym państwie Hobbes widział też korzyści. Zabezpieczono ład i bezpieczeństwo, zagwarantowano poszanowanie prawa i prywatnej własności, zaspokajane są elementarne potrzeby i aspiracje każdego człowieka. Traktat Hobbesa spotkał się z ostrą krytyką zarówno monarchistów, burżuazji, jak i duchowieństwa. Trzy lata po śmierci Hobbesa, na wniosek uniwersytetu w Oxfordzie, traktat *Lewiatan* został publicznie spalony.

operę, angielskość Haendla, promenady, cyrk i sport, malarstwo, architekturę, rzeźbę, rzemiosło artystyczne (złotnictwo, jubilerstwo, ceramikę, porcelanę, szkło), ubiór i modę, wielkie kierunki i systemy filozoficzne (Berkeley, Hume), narodziny nowożytnej historiografii, edukację, słowniki i encyklopedie, początki muzealnictwa, postępy higieny, pocztę i komunikację, antykatolickie ostatki. Lipoński przedstawia brytyjski sentymentalizm, sztukę w nurcie sentymentalizmu i preromantyzmu, malarstwo topograficzne i akwarele, *picturesque*, duchy jako element brytyjskiej rzeczywistości, gotycką powieść grozy, ogród angielski, neogotyckie, poetów preromantycznej wyobraźni, odkrycie folkloru, nobilitację literatury ludowej, malarstwo epoki romantyzmu, brytyjskich romantyków wobec kwestii wolności i rewolucji, geniuszy brytyjskiego romantyzmu – Blake’a i Byrona. Dzieło Byrona⁶ skupia się wokół dwóch gatunków: powieści poetyckiej i poematu dygresyjnego. Na pierwszy składają się m.in.: *Korsarz* (1814), *Naręczona z Abydos* (1813), *Więzień Chilomi* (1816), *Mazeppa* (1819) i *Giaur* (1813). Wszystkie utwory łączy powikłana i niejasna fabuła, gwałtowne zwroty akcji, niedomówienia i orientalna sceneria. Wspólny jest także typ bohatera, nazwanego bajronowskim – samotny, zbuntowany

⁶ Poeta i dramaturg – George Gordon Byron (1788–1824) był potomkiem arystokratycznej rodziny, absolwentem Cambridge, jako młodzieniec odbył trwającą 2 lata podróż po południowej Europie i Bliskim Wschodzie. Skandal, jaki wywołał romans Byrona z przyrodnią siostrą Augusta Leigh, zmusił poetę do opuszczenia Anglii na zawsze. Na krótko zatrzymał się w Szwajcarii i we Włoszech, gdzie spotkał ostatnią wielką miłość życia – Teresę Guiccioli, nacjonalistkę włoską. Pod jej wpływem zaangażował się w sprawę wyzwolenia i zjednoczenia Italii. Na wieść o powstaniu Greków przeciw Turcji, przejął ideę walki w imię wolności, poeta wyruszył do Grecji, gdzie wkrótce zmarł na febrę w Missolonghi. Dla pokolenia romantyków biografia Byrona stanowiła wzór do naśladowania. Fascynująca osobowość, skłonność do skandali i ekscentrycznych występów, połączone ze szczerym zaangażowaniem w ruchy narodowowyzwoleńcze, złożyły się na legendę poety zbuntowanego (IYIEP, 2002)

przeciw światu indywidualista, dumny i samowolny mściciel, który pod powierzchownym cynizmem kryje cierpienie i melancholię. W doprowadzonym przez Byrona do perfekcji poemacie dygresyjnym fabuła ustępuje miejsca autorowi, który co krok przerywa opis, by udzielić sobie głosu⁷. Byron wpłynął na rozwój romantyzmu we Francji (A. de Musset, A. de Lamartine), Niemczech (J. W. Goethe) i w Polsce (J. Słowacki, A. Mickiewicz). Lipoński prezentuje twórczość Wordswortha, Coleridge'a, Keatsa, Shelleya, Scotta, muzykę, ubiory, legendę Trafalgara, blaski i cienie brytyjskiej potęgi morskiej, moralny wymiar podboju Indii.

Królowa Wiktoria (1819–1901) była córką Edwarda, księcia Kentu, pochodziła z dynastii hanowerskiej. Okres jej panowania (1837–1901) nazywany epoką wiktoriańską charakteryzował się: hipokryzją, rygorystyczną postawą wobec ciała i seksualności, panowaniem się cenzury obyczajowej, traktowaniem seksu jako tabu, co ma wyraz także w sztuce. Był on także symbolem stałości i postępu, silnego rozwoju gospodarczego imperium, ekspansji kolonialnej, umocnienia się systemu demokratycznego (królowa, choć wywierała wpływ na politykę zagraniczną, zawsze stosowała się do woli większości w parlamencie). Wiktoria wzmocniła pozycję i popularność monarchii. Lipoński omawia pozycję kobiet i małżeństwa w wiktoriańskiej Anglii, porusza takie zagadnienia, jak: homoseksualizm, prostytutka, policja i prawo, sądownictwo i system penitencjarny, nowoczesna poczta, prasa (codzienna, kulturalna, kobieca, rodzinna, sportowa i in.), wiktoriańska powieść, poezja, muzyka, malarstwo, teatr i dra-

mat, biblioteki i towarzystwa naukowe, wpływ teorii ewolucji, odmiany brytyjskiego socjalizmu: utopijny, chrześcijański, municypalny, wiktoriański, etos sportu, rodzina wiktoriańska, obyczaje domowe i towarzyskie.

Lipoński przedstawia okres rewolucji przemysłowej. Na przełomie XVIII i XIX w. narodził się *ludyzm* – ruch robotniczy (kierowany przez A. Ludda), którego członkowie niszczyli maszyny w większych centrach przemysłowych jako przyczynę niskich zarobków i bezrobocia. W XVII w. nowa koncepcja etyczna – utilitaryzm – uznaje działanie za moralne, jeżeli chcąc zaspokoić własne przyjemności i potrzeby oraz zabiegając o własny interes, służy się dobru ogółu. Interes indywidualny i ogólny nie muszą być przeciwstawne, a w przypadku sprzeczności możliwe jest ich uzgodnienie. Epokę edwardiańską (od Edwarda VII, najstarszego syna Wiktorii) (do I wojny światowej) charakteryzuje dobra koniunktura i reakcja na sztuywność i obłudę epoki wiktoriańskiej. Rozwinęła się literatura i sztuka, teatr, dramat, malarstwo i muzyka, myśl społeczna, dwudziestolecie międzywojenne, egzotyka brytyjskiej kultury politycznej, komunizm i faszyzm. Następuje rozwój elektroniki. Najważniejszym wynalazkiem umożliwiającym rozwój radia było odkrycie fal radiowych przez J. C. Maxwella w 1864 r. W 1922 r. powstało British Broadcasting Corporation (BBC)⁸, a od 1936 r. zaczęła działać TV.

⁷ Do najwyżej cenionych utworów tego gatunku należą: *Wędrówki Childe Harolda* (1812) oraz niedokończony *Don Juan* (1819–1824). Byron jest także autorem dramatów *Kain* (1821) – bunt bohatera skierowany przeciwko niesprawiedliwemu Bogu – i *Manfred* (1817), klasycznych tragedii osnutych na historii Włoch *Marino Faliero* (1820). *Dwóch Foscari* (1821) oraz wierszowanych satyr politycznych *Beppo*, *Wizja sądu* i *Wiek brązu* (MEP, 2002).

⁸ BBC – jest organizacją autonomiczną, od 1938 r. nadaje programy dla zagranicy (obecnie w 36 językach). Sekcja Polska działa od 1939 r. BBC ma 5 programów radiowych nadających muzykę młodzieżową, audycje rozrywkowe i sportowe, sztukę, kulturę i programy naukowe, programy informacyjne, publicystyczne i oświatowe oraz programy z przewagą audycji dla dzieci i edukacyjnych, a także programy sportowe. Działają również dwa programy TV; BBC-1 (od 1936 r.) – zawierające głównie programy publicystyczne, oświatowo-kulturalne oraz filmy i BBC-2 (od 1964 r.) – emitujące bloki tematyczne. BBC prowadzi szeroką działalność edukacyjną i kulturalną (MEP, 2002).

Wojciech Lipoński omawia rolę, jaką odegrał Churchill, przemiany społeczno-kulturalne po II wojnie światowej i problemy monarchii. Rozwinięła się powieść detektywistyczna, edukacja i ekonomia, nastąpiła eksplozja telewizji, rozwinęły się: teatr, literatura, film, architektura i urbanistyka. Fenomenem jest rozwój kultury ludności kolorowej. Język angielski zyskał status języka międzynarodowego.

Książka W. Lipońskiego stanowi integrację problemów historii, rozwoju społecznego i rozwoju kultury brytyjskiej i powinna zainteresować wszystkich, którzy zetknęli się w jakikolwiek sposób z kulturą Wielkiej Brytanii lub mają zamiar pogłębić swoją wiedzę na ten temat.

Kazimierz Wieczorkowski

Jacek Kochanowski, *Fantazmat zróżnicowany. Socjologiczne studium przemian tożsamości gejów*, Universitas, Kraków 2004, ss. 322.

Istnieją zagadnienia, o których napisano tomy książek i wiele artykułów. Nie można tego powiedzieć o kategorii *queer*. Jacek Kochanowski w swojej książce zatytułowanej: *Fantazmat zróżnicowany. Socjologiczne studium przemian tożsamości gejów* pisze, że „Studia lesbijsko-gejowskie oraz teoria *queer* to wciąż nowinki w polskim życiu naukowym, nowinki przyjmowane nieufnie, a często niechętnie” (s. 95). W podobne tony uderzają naukowcy, którzy zajmują się feminizmem. Owa nieufność w stosunku do studium *querrowego* opiera się na nieartykułowanym uczuciu wstrętu, czy wstydu. Namysł nad ludźmi o mniejszościowych orientacjach seksualnych jest lepki, nie wyrwał się jeszcze ze stanu zbiorowej nieświadomości, wywołuje zakłopotanie, lęk, że przyłgnie do tego, kto się nim zajmuje. Przecież słownictwo, jakie towarzyszy temu dyskursowi, bywa obelgą,

a zatem, czy namysł ten jest już dyskursem naukowym, czyli „zbiorem podnajednostowych kategorii językowo-praktycznych zawierających koncepcje rzeczywistości społecznej i będących symboliczną podstawą relacji społecznych?”¹ Twierdzącej niejako odpowiedzi udziela Autor omawianej tu pozycji. Dyskurs ów widzi jednak nie jako uniwersalną teorię socjologiczną, lecz jako polilogiczną teorię społeczną (s. 152–157).

W Polsce dopiero niedawno *odmieniec* otrzymał imię, do czego przyczynił się Jerzy Krzyszczyński, który proponując takie tłumaczenie angielskiego terminu *queer*, podąża za pewną tradycją – obecnością w polskim krajobrazie teksów tomów *Odmieńcy* w serii „Transgresje” wydanych pod redakcją Marii Janion i Zbigniewa Majchrowskiego. Opieram się tu na uwadze, jaką o odnajdywaniu swojego imienia² przez ludzi o nienormalnych orientacjach seksualnych poczynili redaktorzy pracy zbiorowej pt. *Odmiany odmieńca. Mniejszościowe orientacje seksualne w perspektywie gender*, czyli Tomasz Basiuk, Dominika Ferens i Tomasz Sikora. Fakt ten jest ważny w artykulacji zagadnień dotyczących omawianej tu problematyki. Książka Jacka Kochanowskiego nie mogłaby powstać bez wysiłku i pracy innych osób, których zasługi pozostają często niezauważone.

Jacek Kochanowski, oferując teorię dekonstrukcji tożsamości gejowskiej, a zatem odejście od pozytywnego etykietowania jako mechanizmu w gruncie rzeczy wykluczającego, dokonuje więcej niż tylko przecieranie szlaków niechcianemu dyskursowi. Owszem, zagadnienie nieobecności odmieńca

¹ K. Gawlicz, M. Starnawski, *Budzenie dyskursu: analiza debaty o prawach gejów i lesbijek na internetowym forum „Gazety Wyborczej”* [w:] *Homofobia po polsku*, (red.) Z. Sypniewski i B. Warkocki, Warszawa 2004, s. 28.

² Zwrot zaczerpnięty od Richarda Cleavera, który opublikował książkę pt. *Know My Name. A Gay Liberation Theology*, Louisville, Kentucky 1995, jest parafrazą Wildowskiego określenia „miłość, która nie śmiała wymawiać swego imienia”.